

dullah" unvanları ile anılagelmiştir. Resûl-i Ekrem'in çok sevip saydığı, maddî ve mânevî desteklerine mazhar olduğu Hz. Hamza yaşadığı dönemde ilmî ve idarî faaliyetlere katılamamış, bu sebeple de kaynaklarda hakkında fazla bilgi yer almamıştır. Onun mukadderatı, bir bakıma Resûlullah'ın anne ve babasının mukadderatına benzemiştir. Her ikisi de genç yaşta vefat eden ebeveyn-i resûlün vazifesi, sanki son peygamberi doğurup insanlığa hediye etmekten ibaretti. Hamza'nın da görevi müslüman varlığı uğruna elden geleni yaptıktan sonra aynı yolda şahâdet şerbetini içmek ve tarih boyunca gazilerin gönüllerinde yaşamaktan ibaret olmuştur.

Vahşî b. Harb Mekke'nin fethinden sonra Tâif'e kaçıp oraya yerleşti. Tâifliler, İslâmîyet'i kabul ettiklerini bildirmek üzere Medine'ye bir heyet gönderdiklerinde Vahşî de onlarla birlikte Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in huzuruna çıktı. Amcasının şehid edilmesini kendisinin dinlerden büyük bir teessüre kapılan Resûl-i Ekrem ona bir daha gözüne görünmemesini söyledi. Resûlullah'ın Vahşî'yi cezalandırmak şöyle dursun ona kötü bir söz bile söylememekle beraber kendisini görmeye tahammül edemeyeceğini ifade etmesi, Hamza'yı ne kadar çok sevdiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir olaydır.

Hamza'nın Havle bint Kays'tan Umâre, Bintü'l-Mille b. Mâlik el-Evsî'den Ya'lâ ve Âmir adlı üç oğlu ile Selmâ bint Ümeys'ten Ümâme adlı bir kızı olmuştu. Ümâme'nin teyzesi Esmâ, Ca'fer b. Ebû Tâlib'in hanımı olduğundan Hz. Peygamber onun bakımını Hz. Ca'fer'e tevdi etti. Daha sonraki yıllarda Hz. Ali Resûlullah'a amcasının güzel kızı Ümâme ile evlenmesini teklif etmiş, ancak Hz. Peygamber Ümâme'nin süt kardeşinin kızı olduğunu ve Allah'ın süt kardeş kızı ile evlenmeyi haram kıldığını söylemiştir (İbn Sa'd, III, 11-12). Resûl-i Ekrem Ümâme'yi Mahzûmoğulları'ndan Seleme b. Ebû Seleme ile evlendirmiştir. Hz. Hamza Resûlullah'tan "Şu meâlde bir hadis rivayet etmiştir: "Allah'ım! Senden ism-i a'zamın ve rızâyı ekberin hürmetine istekte bulunuyorum" şeklindeki duaya devam ediniz" (İbnü'l-Esîr, II, 55).

H. Hamza'nın türbesinin Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînilâh'ın (1180-1225) anesi tarafından yaptırıldığı rivayet edilir. Türbenin yanına daha sonraki dönemlerde mescid ve kütüphane yapılmış, Osmanlılar zamanında buranın bakımına

itina gösterilmiştir. Bölgenin yönetimi Osmanlılar'ın elinden çıktıktan sonra türbe ve çevresindeki bütün yapılar yıkılmıştır (DMT, III, 335-336).

Müslümanlar arasında kahramanlığın sembolü olan Hz. Hamza, Türk folklorunda güreşçilerin piri sayıldığı gibi menkıbevi hayatı müslüman milletlerin edebiyatlarında kendi adıyla anılan eserlere konu olmuştur (bk. HAMZANÂME).

BİBLİYOGRAFYA:

Süfyan es-Sevrî, *et-Tefsîr*, Beyrut 1983, s. 294; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 65, 74, 75, 76, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 311; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 42, 43, 44; III, 8-15; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 271-276; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. M. İbrahim el-Bennâ v.dğr.), II, 55; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVII, 100-103; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 171-184; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 353-354; *Tecrid Tercemesi*, VII, 76; VIII, 402; X, 131, 205-206; Semhüdfî, *Hulâşatü'l-vefâ* (nşr. Şeyh İbrâhim el-Fakih), Cidde 1403/1983, s. 382-383; Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, I, 296-302; II, 216-257; Şevkânî, *Derrü's-sehâbe*, s. 331-333; Abdullah Mir Ganî, *Menâkıbu Seyyidü's-şühedâ' Hazretî Hamza*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâi Efendi, nr. 1183; Zirikîfî, *et-A'lâm*, II, 310; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), İstanbul 1971, I, 327-329; III, 45, 55, 97, 114-116, 157, 169, 171, 172, 188, 201, 203, 204, 205, 208, 209; M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr., *Kaşâşü'l-Kur'ân*, Kahire 1405/1984, s. 336-369; Cemil İbrâhim Habîb, *Hamza b. 'Abdilmuṭṭalib Seyyidü's-şühedâ'*, Bağdad 1985, s. 200-203; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, I, 384-385; Mahmüd Şelebi, *Hayâtü Seyyidü's-şühedâ' Hamza b. 'Abdilmuṭṭalib Esedillâh ve Esedi Resûlüh*, Beyrut 1987; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 219; H. Lammens, "Hamza", *JA*, V/1, s. 203-204; G. M. Meredith-Owens "Hamza b. 'Abd al-Muṭṭalib", *EP* (İng.), III, 152-154; Abdülhüseyn-i Şehîdî, "Buḳ'a-i Hamza Seyyidü's-şühedâ'", *DMT*, III, 335-336.

HÜSEYİN ALGÜL

HAMZA b. ALİ

(حمزة بن علي)

(ö. 411/1021'den sonra)

Dürzîliğin kurucusu

(bk. DÜRZİLİK).

HAMZA BABA TÜRBESİ

İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde
XV. yüzyılda yapıldığı kabul edilen türbe.

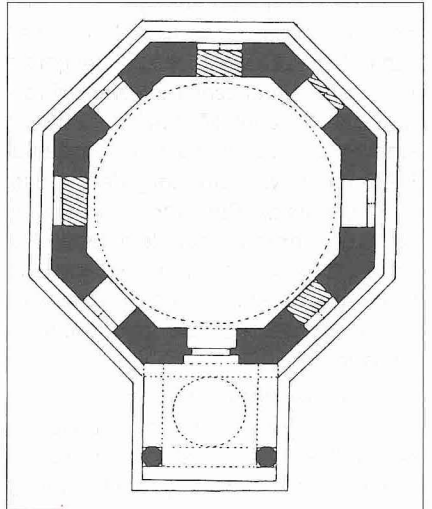
Batı Anadolu'da Manisa yöresinin fethi ve İslâmlaşması ile bağlantılı rivayetlere göre, Horasan'dan gelmiş gazi erenlerden olan Hamza Baba'nın Nif'teki (Kemalpaşa) kabri üzerine II. Murad tarafından bir türbe yaptırılıp yakınında bir de

Bektaşî tekkesi kurulmuştur. Fakat Ömer Lütfi Barkan tarafından tesbit edilen arşiv belgelerinde burasıyla ilgili en eski kayıt II. Bayezid dönemine aittir. *Saruhan Evkaf Defteri*'ndeki 928 (1521-22) tarihli bu kayıta, "Nâhiye-i Nif'te Gereme nâm karye kurbünde Kapukaya demekle mâruf mevzii Hamza Baba nâm derviş kendi dest-i renciyle açıp ihyâ edip ve su getirip bir zâviye bina ve hasbeten lillâh bağ dikip ihya etmiş; zikrolan bağın ve mevziin öşrünü Sultan Bayezid Han ihsan edip ref' buyurup ellerine hükm-i hümayun inâyet olunmuştur" denilmektedir (BA, *Tapu Defteri*, nr. 398, s. 100).

Bu kayıt, zâviyenin II. Bayezid döneminde kurulduğunu açıkça belirttiğine göre Hamza Baba da aynı yıllarda yaşamış ve belki de ölmüş olmalıdır. Hilal Ortaç'ın yayımladığı Hamza Baba Tekkesi'nin tarihçesiyle ilgili altı belgeden sonuncusu 6 Teşrînüvvel 1308 (18 Ekim 1892) tarihli olup Şeyh Halil Efendi'nin ölümü ile zâviyedarlığın oğlu Derviş Ali Efendi'ye tevcih edildiğine dairdir. Aradan geçen 100 yıl içinde, bu tarihî eser hakkında bir araştırma hazırlayanların ifadelerine göre tekke bütünüyle ortadan kalkmış, yalnız türbe ayakta kalabilmiştir.

Bir mezarlığın içinde yer alan Hamza Baba Türbesi kesme taştan yapılmış sekizgen planlı bir yapıdır. Giriş kısmında mukarnaslı başlıklı iki sütuna oturan sivri kemerli bir sundurma vardır. Türbenin sekizgen kitlesi profilili bir silme ile bitmekte, üstünde yine sekizgen ve aynı bi-

Hamza Baba Türbesi'nin planı

çimde silmeye sahip sağır bir kasnak yer almaktadır. Bunun da üstünde kurşunla kaplı küçük bir kubbe oturur.

Türbe mekânı, yedi cephesinde altı üstlü açılmış pencerelerden aydınlanıyordu. Bunlardan alttakilerin dördü sonraları örülerek kapatılmıştır. Alt sıradakiler, içi dolgulu sivri tahfff kemerleri altında dikdörtgen biçimlidir. Üst sırada yer alan pencereler ise sivri kemerli olup filgözü alçı içtenliklere sahiptir. Alt sıradaki pencerelerden bir tanesi, içeride bir çerçeve ile sınırlanarak sivri kemerli bir mihrap görünümüne sokulmuştur. İnci Kuyulu, bunun etrafındaki süslemelerin orijinal olmayıp sonradan yapıldığı görülmektedir. Türbenin içinde tek sanduka vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 398, s. 100; Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâiyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrhîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İzmir 1324, s. 11-12; İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946, s. 22, 29, 57, 76; Seydi Ahmet Çetin, *Hamza Baba Yatırı* (lisans tezi, 1980), İÜ Ed.Fak.; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I- İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, sy. 2 (1942), s. 297, 324-325, nr. 89; Hilal Ortaç, "Hamza Baba Tekkesi ile İlgili Bazı Belgeler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, s. 112-126, lv. XXXV-XL; İnci Kuyulu, "Hamza Baba Türbesi", a.e., s. 127-133, lv. XLI-XLIII.

SEMAVİ EYİCE

HAMZA BÂLÎ

(ö. 980/1572-73)

Bayramî-Melâmî tarikatına mensup sûfi.

Bosna'nın İzvornik kasabası yakınlarındaki Orloviç'te doğdu. Hayatıyla ilgili en geniş bilgi, Melâmî müelliflerinden La'lîzâde Abdülbâki'nin (ö. 1159/1746) *Sergüzeşt*'inde bulunmakta ve burada Bâli Ağa diye anılmaktadır. La'lîzâde'nin, babası La'li Mehmed Efendi'den naklen anlattığına göre, Hamza Bâli'nin müridi Hüsâmeddin Ankaravî İstanbul'daki müridlerine mektup yazarak inşa ettirdiği camide kılınacak ilk cuma namazında hazır bulunmalarını ister. Ancak açılışa gelenler arasında Bâli Ağa'yı göremeyince İstanbul'dan gelen dervişlere onu sorar, dervişler de Bâli Ağa'nın kendileriyle gelmediğini, fakat mutlaka geleceğini söylediğini bildirirler. Bu arada dervişlerden biri, onun eskisi gibi riyâzete devam et-

mediği yolunda bazı şikâyetlerde bulunurken Hüsâmeddin Ankaravî ayağa kalkıp camiden dışarı çıkar. Tam bu sırada Bâli Ağa atından inip müridine yönelir, müridi de onu kucaklayarak birlikte camiye girerler. Daha sonra Hüsâmeddin Ankaravî, Bâli Ağa'ya riyâzeti terkettiğine dair haberler aldığını söyleyerek sitemde bulunur; fakat Bâli Ağa için iç yüzünü anlatınca bu haberlerin, bazı melâmîce davranışları hakkındaki sözlerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı ortaya çıkar. Yine La'lîzâde'nin verdiği bilgiye göre, Bâli Ağa'nın açıklamalarından sonra müridi ona halini gizlemek için böyle yaptığını kendisinin de bildiğini, insanların zâhirine bakarak kendisini tenkit ettiklerini, bundan sonra adını Hamza koyduğunu söyler ve, "Bu meşrep senin şehâdetine sebep olur, sultânü'ş-şühedâ Hazret-i Hamza'nın sancağı altında haşrolursun" der. La'lîzâde ve La'lîzâde'nin anlattığı bu olayı aynen tekrarlayan Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, Bâli Ağa'nın bundan sonra Hamza Bâli diye tanındığını kaydederler. Hamza Bâli'nin Bosna'dan İstanbul'a ne zaman gittiği ve müridi Hüsâmeddin Ankaravî'ye ne zaman intisap ettiği bilinmemektedir.

Hammer, kaynak göstermeden Hamza Bâli'nin Kanûnî Sultan Süleyman devri vezirlerinden Pertev Mehmed Paşa'nın maiyetinde çalıştığını söyler. La'lîzâde'nin "bazı vüzerâ hizmetinde bulunduğu" şeklindeki ifadesi de Hammer'in görüşünü teyit etmektedir. Hüsâmeddin Ankaravî'nin ölümünden sonra (964/1557) La'lîzâde'nin ifadesiyle "ta'yîn-i ilâhî" ile hilâfet ve kutbiyet makamına geçen Hamza Bâli İstanbul'dan Bosna'ya gidip irşad faaliyetini orada sürdürdü ve kısa zamanda birkaç bin mürid edindi. Meyhanelere gidip tasavvufa istidadı olanları hakka davet ettiği, sözlerini işitenlerin cebzeye gelip tövbe ederek müntesipleri arasına kattıkları rivayet edilir. Fakat Bosna meşâyihinin onun ümmî olduğunu ve irşada muktedir bulunmadığını ileri sürdüler; bir kısım zâhir ulemâsı da bazı hallerini istidrâc olarak yorumlayıp kadiya başvurdular. Kadı durumu İstanbul'a bildirdi. İstanbul'dan Bosna'ya teftiş için gönderilen mübâşire, Hamza Bâli hakkında anlatılanların doğru olması halinde onun İstanbul'a getirilmesi emredildi. Tahkikattan sonra Hamza Bâli'yi İstanbul'a götüren mübâşir, Bosna'da onun hakkında söylenenleri devlet ricâline anlatınca Şeyhülislâm Ebüssüüd Efendi'den fetva istendi. La'lîzâde'nin naklettiğine göre Ebüs-

suüd Hamza Bâli'yi tarikat şeyhlerine sordu ve onlardan, "Cahil ve nâkıstır, dördüncü esmâda kalmıştır, Oğlan Şeyh İsmâil Ma'şûki tarikatındandır" cevabını alınca, "Üstâdım fâzıl-ı Rûm İbn Kemal merhumun fetvası ile katlolunan İsmâil'in katli zendeka ve ilhâda bina olunmuş idi; Şeyh Hamza dahi ol tarikte zındık ise katli meşrûdur" sözleriyle öldürülmesine fetva verdi. Hamza Bâli bu fetva üzerine Süleymaniye'de Deveoğlu Çeşmesi'nin önünde idam edildi (*Sergüzeşt*, s. 39-40). *Zeyl-i Şekâik* müellifi Atâi ise (ö. 1045/1635) Hamza Bâli'nin 964 (1557) yılında vefat eden müridi Hüsâmeddin Ankaravî'nin yerine geçtiğini, beş yıl irşad faaliyetinde bulunduğu sırada şeriata aykırı halleri görüldüğünden 969'da (1561-62) İstanbul Tahtakale'de boynunun vurulduğunu, I. Ahmed devrinde Edirne kadısı olan Sarı Mehmed Efendi'nin olayın şahitlerinden biri olduğunu söyler. Yine Atâi'nin verdiği bilgiye göre müridinin başının yere düştüğünü gören baltacılar zümresine mensup bir müridi hançeriyle boynunu vurarak intihar eder. Atâi gibi La'lîzâde ve Müstakimzâde de olayın 969 (1561-62) yılında cereyan ettiğini kaydetmişler, olayla ilgili bilgi veren Mehmet Ali Ayni, Sâdık Vicdânî, Abdülbaki Gölpınarlı da bu tarihi doğru kabul etmişlerdir.

Hamza Bâli'nin idam edildiği Süleymaniye'de Deveoğlu Yokuşu'nun başındaki Hacı Hamza Mescidi'nin haziresinde Hamza Bâli'ye ait bir mezar taşı, mescid avlusunun batı cephesinin duvarında da ta'lik hattıyla yazılmış bir kitâbe bulunmaktadır. 969 tarihli bu kitâbede, "Bosnevî eş-Şeyh Hâce Hamza hazretlerinin merkad-i münevvereleridir" denildikten sonra kendisinin ilâhî cebzeye müstağrak olduğu, sohbetine katılanların da cebzeye girdikleri, bazı halleri istidrâc olarak görüldüğünden burada şehid edildiği belirtilmektedir ki bu ifadeden burasının Hamza Bâli'nin mezarı değil meşhedi olduğu anlaşılmaktadır. La'lîzâde'nin, bazı mensuplarının cellâda bahşış vererek müridlerinin naaşını alıp Silivrikapı dışında bir yere naklettiklerini kaydettiği de bu görüşü doğrulamaktadır.

Başbakanlık Arşivi'nde bulunan İzvornik beyine ve kadısına yazılmış 19 Zilhicce 980 (22 Nisan 1573) tarihli fermanda (*MD*, nr. 22/585), Tuzla'da Eski Cuma mahallesinde Hasan Subaşı oğlu Sefer'in evinde ikamet eden Hamza adlı kişinin yakalanması, bulunamazsa kefilleri olan Hacı Hasan Camii imam ve hatibi Hacı İbrâhim ile Câfer Halife, Eski Cami hatibi Osman